

Bengt Olof Dike

Ingen fick köpa sig fri i Vekerum. Byordningen från 1707 obeveklig

Vekerums by i nutid, där centrum ligger i mitten av fotots övre del. Från byn flyttades också några gårdar ut efter Laga skiftet 1866 som delvis också är exemplifierat på bilden.

Foto PerPixel

”Skall åldermansdömet gå omkring i byen från hemman till hemman och ingen må tillåtas köpa sig fri därifrån, utan det skier med samteliga byamännens samtycke, men finnes där någon odugelig, då hafva byamännen makt att välja sig en annan, som skall vara förpliktad byamännen med goda exempel föregå, och i alla måtta byens bästa söka uthi allt det som underskrifne puncter innehålla och förmå noga i akt taga och observera”

Ja, första punkten i Vekerums bys byordning från 1707 är obeveklig vad gäller det solidariska ansvaret. Ingen kunde köpa sig fri från åldermanskapet – om han inte befanns, som det hette med den tidens språk, oduglig. Men vem ville, å andra sidan, ha en sådan stämpel på sig?

Och alla män var minsann förpliktade att göra sin del av arbetet vad gäller följande punkt (nr 18 i byordningen):

”Ingen man må sig underdölja att hålla bys nödvändiga vägar såsom kyrkovägar, qvarnvägar, tingsvägar samt höstevägar å vången och allmänna bys gatta, när han av åldermannen tillsagd blifver, böte den till byn ¼ tunna öhl”.

Åldermannen hade alltså makt. Hans uppgift var att tillse, att byordningen följdes till punkt och pricka. Den som obstruerade hade efterräkningar att vänta.

Det sällsamma men intressanta dokument, som är den gamla byordningen – en av de äldsta i Blekinge – finns alltid med än i dag vid den årliga byastämman med dem som har i mantal satt jord, dvs aktiva eller passiva lantbrukare. I dag är de bara ett tiotal men var så sent som under början av 1960-talet fler än dubbelt så många.

Byahorn i centrum

Byordningen och senare protokollsböcker, gamla tingshandlingar, s k hävdförteckning och karta vid Laga Skiftet 1866 – då flera gårdar flyttades ut från byns centrum – och ett gammal skrin samt byahorn är, tillsammans med annat i en upprättad inventarielista för Vekerums byarkiv, ovärderliga historiska rariteter, som alla på sitt sätt speglar vad som styrde vardagslivet i denna by.

Vid den årliga byastämman, som upprätthålls med intresset och traditionen som grund men som även förvaltar den samfällda mark, som juridiskt tillhör byamännen – några gamla grustag, och ett par mark- och bryggområden vid kusten i Klaven – brukar särskilt skrinet och byahornet placeras på sammanträdesbordet. Dagens ålderman behöver dock inte blåsa i hornet, när han skall kalla till möte,

Sven Rosenberg är en av Vekerums i dag få aktiva lantbrukare. Här med den gamla bysamfällighetens två rariteter: byhornet och det gamla byaskrinet. Hornet skulle åldermannen blåsa i för att kalla till byastämman.

Foto Palle Håkansson.

som brukar hållas den 1 maj årligen. Kallelse sker med namnlista över dem som måste kallas. Var och en av dem skall med sin namnteckning bekräfta kallelsen. Och byastämmans sammanträden protokollförs noggrant med i demokratisk ordning valda justeringsmän.

Ordning och reda.

Och när samhället i form av kommunen eller staten skall göra planer, vägarbeten eller grävningar, som berör den samägda marken, underrättas automatiskt alla delägare för att vid behov kunna yttra sig om och kanske påverka markarbetet. Juridisk ordning och reda alltså även här. Ingen delägare i samfälligheterna får lämnas därhän.

Dignande bord

Bysamfällighetens tradition är också att avsluta sammanträdesdagen med en superb måltid, alltid kallad majgille, och där byamännens respektive förgyller tillvaron med såväl naturlig som moderiktig fågning. Och visst intas också drycker av olika slag, även om konsumtionen av sådana nu är synnerlig blygsam i jämförelse med vad den var för ett antal decennier sedan.

Sanna eller påhittade händelser berättar att en eller annan byaman avslutade majgillet på morgonen därpå, då han omedelbart vid hemkomsten bytte till ladugårdskläder för att hinna mjölka korna, innan lastbilen kom för att hämta mjölkkanorna.

Ingen missunnade dock de hårt arbetande bönderna, för vilka såväl reglerad arbetsvecka som semester var totalt främmande, att en gång per år om inte slå klackarna i taket så åtminstone höja glaset ett par gånger extra.

Åldermanskapet går runt hos byamännen. Ingen kommer undan nu heller, och det är åldermannen som står för kvällens dignande bord.

Den nu trehundraolva år (312) gamla byordningen är med sina 41 punkter, som kan kallas rättesnören för alla, onekligen en historisk raritet. Rättesnören som faktiskt också är ganska detaljerade och som stipulerar straffsanktioner mot dem, som sätter sig upp mot ordningen. Många överträdelser skulle pliktas med öl, fastslås det. Se vad som står i punkt 4 – om åldermannens skyldigheter:

”Skall åldermannen hålla riktiga lagdagar och sambling med byamännen och i tid om alla ting åtvarna, om vångafred och annan bys vilkor, försummar sig åldermannen böte var gång $\frac{1}{4}$ tunna öhl”

Inga privilegier

Åldermannen hade alltså inga särskilda privilegier i förhållande till de andra bya-

männen. Han hade att strikt följa byordningens krav på sig och bar naturligtvis en extra ansvarsbörda i kraft av sitt ämbete.

Att ta genvägar betyder senvägar, är det bekant uttryck. Men att utnyttja annans mark för transporter, skulle byamännen akta sig noga för, särskilt på sommaren. Det satte byordningens sjuttonde punkt (17) stopp för:

”Ingen man må lägga väg öfver annan mans åker eller äng, utan dhets skier om vintren med släde, eller och att man tränger kiöra giödsell på sin åker, den som här emot bryter, böte han till byen ¼ tunna öhl första gången och sedan dubbelt upp.”

Även här alltså en kvarts tunna öl i straff. Men det framgår dock inte av byordningen vem eller vilka som förärades drycken. Om det trots allt var åldermannen eller den, som innehade högsta mantal som tilldelades de största kvantiteterna ”strafföl”, kanske forskningen en dag kan ge besked om.

Ge honom rum

Men byordningen fastslog också – i social och solidarisk anda – ett omhändertagande av den utomstående, som anlände till byn och kände att hans sista dagar var nära:

”Kommer någon så siuk tiggare till by eller stufva, att han synes vilja avlida så må ingen vara så obarmhärtig att han oroar den arma människian i så dödsstund uthan lämbnar honom rum hos sig . . .”

Vekerums byordning förelades Bräkne Härads ordinarie ”ting hologic den 29 januari 1707” men presenterades 42 år senare, den 6 juni 1749, ånyo upp i avskrivet skick. Rätten fann den med originalet överensstämmande, ”samt likalydande befunnen”.

Men byamännens önskan om en ytterligare stadfästelse av ordningen avlogs: ”..så har Tingsrätten sådant ej kunnat aflåta utan vardar denna byskrå såsom nyttigt och tienlig till byamännens efter rättelse stadfästad”.

Men nu satte rätten stopp för böter i flytande form:

”Dock som ther finnes på åtskilliga ställen upptagit böter af öhl – sådant är stridande mot nu stadigt bruk och Kung. Majestäts projecterande byordning av år 1742, thy blifver plikt på thet sättet ändrat att i stället för var fjärdedels tunna öhl bör nu läggas 16 öres silvermynts plikt”.

Alltså pengar i stället för öl! Kanske blev några besvikna över förändringen, men den låg ju faktiskt, kan man säga, redan då i tiden.

Stationsområdet hade också en lastbrygga, varifrån bönderna i byn kunde lasta sockerbetor.

År 1900 uppfördes en skolbyggnad med två klassrum, där den s k B-formen tillämpades, alltså flera klasser samtidigt i samma sal. Skolan avvecklades i början av 1960-talet, då de återstående eleverna överfördes till skolor i Mörrum. I byggnaden har sedan klädaffär bedrivits som upphörde tidigare i år.

Vekebums station på den tiden det begav sig. I stationshuset fanns också posthantering med ett stort antal postfack och daglig postutbäring till Klaven av lantbrevbärare. (Foto från Järnvägsmuséet)

Fotnot 1:

Mantal – ursprungligen mått på skattekraften hos jord, den areal på vilken en bonde med hushåll ansågs ”fullsutten”. Senare mått på ett hemmans andel i en by.

Fotnot 2:

Vekerum är en ungefär sex kvadratkilometer stor by med knappt 200 invånare. Byn delas av järnvägen mellan Köpenhamn-Malmö-Karlskrona. Så sent som ett antal år in på 1950-talet fanns en bemannad station, som även var poststation.

Källor:

Vekerums byordning – avskriven efter originalhandlingarna genom Axel Ingemansson.

Inventeringslista för byarkivet vid Mörrums Bruk, upprättad 2004 av Per Abrahamsson.